

Egzisztenciális mondatok a hanti nyelv kazimi nyelvjárásában¹

SIPOS Mária

Nyelvtudományi Intézet, Budapest
sipos.maria@nytud.hu

1. Bevezetés

Az alábbi írás célja, hogy a hanti nyelv kazimi nyelvjárásában két szempontból jellemezze az egzisztenciális mondatokat. A vizsgálat egyrészt arra irányul, hogy feltárja az egzisztenciális mondatoknak a fenti nyelvjárásra jellemző kifejezési módjait. Másrészt megkísérli leírni, hogy a *van* igével alkotott egzisztenciális mondatokban milyen feltételek mellett maradhat el az igei elem. Ennek során az igei elemet tartalmazó és nélküli változatokat pragmatikai és szövegtani szerepekhez igyekszem kapcsolni. Az írás a szórendi kérdéseket nem tárgyalja. A vizsgálat tankönyvből és újságból gyűjtött szövegek és miniszövegek alapján történik.

A hanti Oroszország északnyugat-szibériai részén, az Ob és mellékfolyói mentén beszélt, hagyományosan SOV szórendű, agglutináló nyelv. Az uráli nyelvcsalád ugor, azon belül pedig obi-ugor ágához tartozik. A 2010-es népszámlálás szerint 30.000-nél valamivel többen vallották magukat hantinak, a nyelvet beszélők száma ugyanezen census szerint a fenti számnak mintegy harmada.² A hanti nyelv a 20. század elején még három nagy nyelvjárásra oszlott (északi, déli, keleti), azonban ezeket számottevő belső tagoltságuk miatt helyesebb nyelvjáráscsoportnak tekinteni. A déli nyelvjárás már kb. egy évszázaddal ezelőtt eltűnt, beszélői áttértek a környező népek orosz és török nyelvére. Ma már csak a keleti és az északi csoporthoz tartozó nyelvjárásokat beszélnek. Mivel mindkettő több nyelvjárásra tagolódik, a 10.000-et el nem érő beszélői létszám sok változat között oszlik meg. A hantinak egyetlen nyelvű beszélői ma már nincsenek; az idősebbek kétnyelvűek, a fiatalok pe-

¹ Az írás *Az uráli nyelvek névszói szerkezetei* című, 125206 számú NKFIH projektum keretében készült.

² Perepis 2010.

dig oroszul beszélnek, és közülük kevesen értenek hantiul. A nyelvet még beszélő generációk közül csak a leghagyományosabb életformát követők adják át a nyelvet a fiatalabb nemzedékeknek, ezért a hanti veszélyeztetett nyelv.

Az írás felépítése a következő: a 2. fejezet bemutatja az egzisztenciális mondatokat, illetve a hanti szempontjából releváns alfajtaít. A 3. rész a téma-réma viszonyok szövegtani, bekezdéstipológiai feldolgozását foglalja össze. A korpusz bemutatása a 4. részben történik. A hanti egzisztenciális mondatok elemzése ezután következik az 5. részben. A dolgozatot a 6. fejezet zárja az összefoglalással.

2. Az egzisztenciális mondatokról

Az egzisztenciális mondatoknak számos meghatározása ismert. Creissels (2014) az egzisztenciális mondatot a lokatív mondattal összefüggésben tárgyalja, és megállapítja, hogy mindkettőben ugyanazok az alkotóelemek találhatóak meg: Alak (Figure), Háttér (Background), valamint egy igei elem. Az egzisztenciális mondat valamilyen viszonyítási alaphoz, a Háttérhez képest az Alak jelenlétét közli, és az Alak nem referenciális. Az egzisztenciális mondatnak nem minden fajtájában kötelező a Háttér szerepű lokatív elem. Ha szerepel a Háttér elem, a mondat akkor sem a *Hol?* kérdésre felel. Ezzel szemben a lokatív mondat az Alak helyét határozza meg, vagyis a lokatív elem nem maradhat el. Ez a mondat tehát választ ad a *Hol?* kérdésre (Creissels 2014: 1–2). Más szerzőknél a Thing (Dolog) és a Location (Helyzet) felel meg a fenti terminusoknak (pl. Borscsev – Parti³ 1998 nyomán Padučeva 2008), másutt Theme (Téma) és Location (Helyzet) szerepel (Freeze 1992).

2.1. Létezészt állító és lokatív egzisztenciális mondatok

Az egzisztenciális mondatoknak számos fajtáját megkülönbözteti a szakirodalom, de két fő csoport széles körben elfogadott. Közülük az egyik a ténylegesen létezészt állító, ún. *valódi egzisztenciálisok* (real existentials), más terminológia szerint *létezészt állító* (predication of existence) vagy *egzisztenciális mondatok* (existential sentence) csoportja. A másik a *lokatív egzisztenciálisok* (locative existential), más szakszóval *lokalizációt állító* (predication of location) csoportja, amelyek funkciójuk szerint lokalizálnak egy nem ismertnek tekintett individuumot, így kötelezően tartalmaznak lokatívuszi összetevőt is (pl. Lyons 1967, Creissels 2014, McNally 2016; összefoglalja Gécseg 2019: 38–39).

³ Barbara Partee, orosz nyelvű cikk szerzőjeként.

Freeze (1992) nagyszámú nyelv predikatív lokatív, valamint az egzisztenciális mondatainak áttekintése nyomán a nyelvek alapszórendjével összefüggésben sorra veszi, hogy a két mondat típusnak milyen megformálásai jellemzők, és azt is kimondja, hogy a kettő egymással kiegészítő megoszlást mutat (1. táblázat):

alapszórend	példa	lokatív					egzisztenciális mondat				
SVO	orosz			T	cop	L			L	cop	T
VOS	csamorró ⁴	cop	L	T			cop	T	L		
VSO	tagalog ⁵	cop	L	T			cop	T	L		
SOV	hindí			T	L	cop			L	T	cop

1. táblázat:

A predikatív lokatív és az egzisztenciális mondatok komplementáris disztribúciója
(Freeze 1992: 557)

A fentiek alapján a SOV szórendű hanti nyelvben a lokatív mondatban [téma] [lokatív elem] [kopula] szórendre kell számítani – amelyet korábbi vizsgálatok igazoltak (Sipos 2020), az egzisztenciálisok pedig vélhetőleg [lokatív elem] [téma] [kopula] mintát követnek.

2.2. Lokalizálást kifejező egzisztenciális mondatok

A lokatívuszi egzisztenciálisok – amelyek tehát tartalmazznak lokatívuszi összetevőt – funkciójuk szerint egy nem ismertnek tekintett individuumot lokalizálnak (Gécseg 2019: 38–39). Iatsko megfogalmazása és terminológiája szerint az egzisztenciális-lokatív alfajta olyan állítás, amely egy dolognak a létezését és a hollétét fejezi ki (*expresses a judgement about existence and location of an object*) (Iatsko 2000: 8–10).⁶

⁴ Ausztronéz nyelv.

⁵ Maláj-polinéz nyelv.

⁶ A fenti két nagy csoport mellett Iatsko (2000) számontartja a konkluzív-egzisztenciális mondatokat is (*conclusive existential*) kizárólag a létezését állítja valaminek vagy valakinek, jellemzően létezését kifejező igével. Használata absztrakt főnevekre és a valóságban meg nem tapasztalható dolgokra korlátozódik, illetve előfordulása speciális kontextust igényel, például narratíva vagy érvelés: *Boz ecmb*. 'Van isten.' (Iatsko 2000: 9). Ebben a szerepben számos nyelvben speciális ige áll: *Nobody has ever seen mermaids*. *They do not exist*. 'Senki sem látott még sellőt. Nem léteznek.' (Iatsko 2000: 10).

2.3. Pragmatikai funkciók és egzisztenciális mondatok

Gécseg (2019) szerint a magyarban a szórend, a pragmatikai funkció, illetve a lokatív elem kötelező vagy opcionális jellege alapján az egzisztenciálisok három nagy csoportja rajzolódik ki.

2.3.1. A leíró funkció

A lokalizáló egzisztenciálisokra sok esetben jellemző a leíró funkció. Ilyen mondatok rendszerint leíró jellegű szövegrészekben fordulnak elő. A beszélő ilyenkor általában egy már említett helyhez rendeli hozzá az ott található objektumokat, tárgyakat, vagyis a megnyilatkozás a lokatívuszi összetevő révén van referenciális kapcsolatban a szövegelőzményekkel. Egy magyar példával megvilágítva (1), a szoba leírásában az első mondat megemlíti az ágyat (amely a határozott névelőből következtethetően szerepelt korábban), a második mondatban a *mellette* szó személyjelezése is ennek a bűtornak az ismertségére utal, és ez mint lokatív elem funkcionál az asztal jelenlétét állító egzisztenciális mondatban:

(1) *A dupla ágyat türkizkék takaró borította. Mellette egy asztal volt, ami gyakorlatilag sminkasztalként funkcionált* (Gécseg 2019: 44).

A magyarban e mondatok alanya formailag tipikusan az igemódosító helyét foglalja el, és lehet determinánsa, vagy lehet puszta köznév. A lokatív elem pedig mindig explicit módon megjelenik (Gécseg 2019: 44).

2.3.2. Bevezető funkció

A létezését állító egzisztenciálisok egyik funkciója – ahogy ez számos szerzőnél megjelenik – az új Topik bevezetése (Gécseg 2019: 44–47), illetve a figyelem felhívása eddig észrevétlen entitásra (Lambrecht 1994: 39, 177; idézi Creissels 2014: 15) stb. Ezeket a mondatokat *bevezető egzisztenciális mondat*-nak (introductory existential) nevezik. Mások azt is hangsúlyozzák, hogy az egzisztenciálisok prezentáló mondatként is felfoghatók, minthogy pragmatikai szerepük az, hogy bevezessenek új entitásokat, vagy a fókusz rájuk irányítsák (Lumsden 1988, idézi Weinert 2013: 43). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a prezentáló mondatok kategóriája ennél szélesebb: magában foglalja az exoforikus deixist alkalmazó mondatokat (2), illetve azt is, hogy a Téma elem referenciális legyen (3):

(2) *Here's an umbrella.* 'Itt egy esernyő.' (Weinert 2013: 43)

(3) *There's your dad.* 'Itt/Ott a te apád.' (Weinert 2013: 43)

Ezekben az esetekben a bevezetett entitásnak nincs előzménye a szövegben, és a későbbiekben kapunk róla információt, azaz a mondat kataforikus szerepet tölt be, amikor meghatározza a szöveg témáját. Tündérmesékben az abszolút bevezetést képviselik, a szépirodalomban és a tudományos szövegekben pedig bekezdéseket és témákat különítenek el (Iatsko 2000: 8–10). Formai szempontból a magyar vonatkozásában Gécseg azt a jellemzést adja, hogy az alany rendszerint az ige után áll, kitett lokatívusz pedig nem feltétlenül jelenik meg a szerkezetben (Gécseg 2019: 44–45) (4–5):

(4) *Van egy nő. Szeret.* (Gécseg 2019: 44)

(5) *Volt egy kutya.... Suzynak hívták.* (Gécseg 2019: 44)

2.3.3. Elérhetőség

További lehetséges pragmatikai funkció a beszélő és/vagy a hallgató számára megnyilvánuló elérhetőség jelzése, amely ugyancsak a valódi egzisztenciális mondatok között tapasztalható. Gécseg a megformálásról azt állítja, hogy ha van is benne lokalizálásra alkalmas kifejezés, az nem kötelező elem, valamint hogy e szerkezetek alanya jellemzően élettelen objektumot jelöl. A létezés állításán kívül ezek a megnyilatkozások azt is kifejezik, hogy „az adott típusú objektum jelenléte a szituációban hasznára van valakinek.” Ezekben a mondatokban pusztán köznévi alany van, amely az ige után áll (Gécseg 2019: 47–49). Ilyen elérhetőséget, rendelkezésre állást fejeznek ki az alábbi mondatok (6–7):

(6) *De addig is szolgáljátok ki magatokat, van üdítő a hűtőben, meg van ám kaja is, ha éhesek vagytok.* (Gécseg 2019: 47)

(7) *в этом дворе есть сторожевая собака*
 -bEn ez.PREP udvar.PREP van.PRS őrző kutya
 'Ebben az udvarban van házőrző (kutya).' (Padučeva 2008: 152)

Padučeva (2008) úgy magyarázza az „elérhetőség” pragmatikai jelentés létrejöttét, hogy a Dolog szerepét betöltő főnévi kifejezés szemantikájában megvan a funkció elem. Az ilyen orosz mondatok mindig tartalmazzák a létigét (8); ha pedig az hiányzik, a mondatnak más a jelentése (9):

(8) *в огороде есть свинья*
 -bEn kert.PREP van.PRS disznó.
 'Van disznó a kertben.' (rendelkezésre áll, akár le is vágthatjuk)
 (Padučeva 2008: 152)

- (9) *в огороде свинья*
 -bEn kert.PREP disznó.
 'Van a kertben egy disznó.' (elképzelt kontextus: valamit tenni kellene...) ⁷ Padučeva 2008: 152)

Azt, hogy az Alak szemantikájában meg kell jelennie valamilyen funkcióra utaló elemnek, a magyar vonatkozásában Gécseg egy ellenpéldával is megvilágítja. A szerkezet használata és az Alak hasznosságának, funkciójának hiánya kétes elfogadhatóságú mondatot eredményez (10):

- (10) ?? *Van svábbogár (a lakásban).* (Gécseg 2019: 47)

A fenti funkcióknak megfeleltethető szerepeket a textológia is kutatja. A vizsgálat szempontjából releváns eredményeket a következő rész (3) ismerteti.

3. Pragmatikai funkciók és a bekezdések tipológiája

A mondatok aktuális tagolása mindig az előzménnyel összefüggésben alakul. Az egységnyi mondaton belül a tudottnak és újnak minősülő információk, azaz a témák és a rémák kifejeződése megmutatkozik a nyelvi megformálásban. Mindezt a szöveg különböző részeiben, egységeiben (szöveg, cím bekezdés, tételmondat stb.) lehet vizsgálni. A szöveg- és a bekezdéstipológián belül Daneš (1974) nyomán öt alapvető információszerződést tartanak számon, amelyeket Szikszainé Nagy (1999: 224–227) és Dobi (2015) alapján foglalok össze.

3.1. Egyszerű lineáris témafejlődés

Ez a szövegszervezés leginkább a szakszövegekre jellemző, racionális kifejtő logika mentén, de a történetmesélésnek is sajátossága. Egy nyitó mon-

⁷ Más nyelvekben lehetnek további jelentésárnyalatok, amelyek valamiképpen összekapcsolhatók az egzisztenciális mondatok megformálásával. Ilyen például az oroszban az ún. *kimerítő lista* (exhaustive list). Ezt a létige hiánya különbözteti meg a pusztán egzisztenciális mondatoktól, amelyekben pedig szerepel a *есть*:

в номер-е письменный стол и кровать
 -bEn szoba-PREP író asztal és ágy
 'A szobában íróasztal van és ágy [más nincs].' (Padučeva 2008: 152)

в номер-е есть письменный стол и кровать
 -bEn szoba-PREP van.3SG író asztal és ágy
 'A szobában van íróasztal és van ágy.' (Padučeva 2008: 152)

dat rémája a következő mondatban már ismert információ, azaz téma lehet; ez további új információval (következő réma) egészül ki, amely a következő mondatban témaként szerepel – ehhez ugyancsak újabb réma kapcsolódik.⁸ A mondatok téma-réma felépítése tehát láncolatossá válik: ilyenkor minden réma a következő mondat témája lesz. A mondat indító része új ismeretet nem nyújt, feladata a kommunikációs kapcsolat biztosítása. Hírértéke csak a már ismert-hoz hozzáfűzött információnak van, az viszi előbbre a beszéd folyamatát.

3.2. Fejlődés végigfutó témával

Ebben a bekezdéstípusban ugyanahhoz a változatlan témához újabb és újabb rémák kapcsolódnak. A magyarban a visszatérő téma jelzésére főnévi vagy névmási helyettesítés nem szükséges (ezt a feladatot ellátják az igeragok, névmások – vagy azok zéró formája).⁹

3.3. Fejlődés levezetett témával

Ebben a szerkesztésmódban egyetlen központi, átfogóbb témának a részletei sorakoznak az egymást követő mondatokban; a rész témák továbbépülnek egy-egy új információval.¹⁰ A szövegmondatok témái a fő- vagy hipertémához tartoznak.

3.4. Többfelé ágazó réma

Ilyen szövegszervezés esetében a kiindulópontul szolgáló nyitó réma szétválik és az első téma levezetése után következik csak a második. Jellemző az altémák közötti „egyrészt–másrészt” viszony.¹¹

⁸ Ajándékba kedvenc szerzője legújabb könyvét[RÉMA1] vette meg neki. A könyvet [TÉMA1] aztán szép papírba csomagolta[RÉMA2]. A csomagolópapírra[TÉMA2] még kedves köszöntő szavakat[RÉMA3] is írt. Pedig a kedveskedés[TÉMA3] nem az erőssége (Dobi 2015: 125).

⁹ A férfit egy nyaralás[RÉMA1] során ismerte meg. Élete legszebb nyaralása[TÉMA] volt pár éve[RÉMA2]. Azon a nyáron[TÉMA] új életre éledt[RÉMA3]. Rájött, mit szeret a nyárban[TÉMA] és az emberekben[RÉMA4] (Dobi 2015: 125).

¹⁰ A kertészkedésnél[TÉMA] nincs építőbb és szívmengetőbb tevékenység[RÉMA]. Az ásás, kapálás[TÉMA1] a föld simogatása[RÉMA]. Az ültetés[TÉMA2] új életet teremt[RÉMA]. A metszés, az öntözés[TÉMA3] az ápoló gondoskodás[RÉMA]. A betakarítás[TÉMA4] a növények hálája[RÉMA] (Dobi 2015: 125).

¹¹ A megoldáshoz általában két kérdés[RÉMA] tisztázására van szükség. Az egyik [TÉMA1] a problémát kiváltó okokat[RÉMA] firtatja. A másik[TÉMA2] pedig a további lehetőségek[RÉMA] mérlegelése (Dobi 2015: 126).

3.5. Ugrásos témafejlődés

A „tömörítés miatt már tudott tényeket [...] az író »átugorja«, nem fogalmazza meg újra, viszont a befogadó odagondolja” (Szikszainé Nagy 1999: 227). Ezt az ugrást vagy kihagyást a gazdaságosságra törekvéssel lehet magyarázni, működését a már ismert információk teszik lehetővé.¹² Ezt az ugrást a redundancia elkerülésére való törekvés motiválja (Szikszainé Nagy 1999: 224–227, Dobi 2015: 125–126).

A fenti struktúramodellek a szövegekben általában nem tiszta vagy kizárólagos formában, hanem egymással kombinálódva jelennek meg. A vizsgált hanti szövegekben az első három bekezdéstípusra (3.1, 3.2 és 3.3.) vannak példák.

4. Források, korpusz

A dolgozat korpuszát olyan szövegek alkotják, amelyek alkalmasak a létező elmaradásának vagy szereplésének elemzésére. Egzisztenciális és lokatív mondatok elsősorban deskriptív jellegű szövegekből kerülnek elő. A hagyományos mesék nem felelnek meg: epikus szövegek lévén nem várhatók bennük egzisztenciális mondatok. Az újságnyelv az elsősorban eseményekre, hírekre koncentráló, illetve embereket bemutató cikkekben egyrészt kevés egzisztenciális mondatot tartalmaz. Másrészt annak a kevésnek is nagy hányada a múlt idejű mondat, amely az igei elem elhagyása feltételeinek vizsgálatára nem alkalmas.

Így a korpuszt elsősorban hanti tankönyvekből származó olvasmányok, másodsorban a *Hanti Jasang* című, Hanti-Manszijszokban kiadott, kéthetenként megjelenő újságból származó cikkek alkotják. Az iskoláskönyveknek olyan olvasmányai kerültek bele a gyűjteménybe, amelyek mutatnak fel szövegre jellemző kohéziót, nem pedig – különösen az írástanítás kezdetére jellemzően – csupán egy témához kötődő mondathalmaznak minősülnek. A vizsgálat alapjául szolgáló szöveganyagban a legkisebb részben gyerekek által létrehozott szövegek szerepelnek. A korpusz nagyjából az elmúlt hat évtized nyelvhasználatáról ad képet (1958–2019).

¹² A rádióban hallható időjárás-jelentés már megint hidegfrontot[RÉMA1] jelez. [A hidegfront[TÉMA1] sokaknak fejfájást[RÉMA2] okoz.] Ma reggel újra fejfájásra[TÉMA2] ébredt. [Amikor fáj a feje[TÉMA2], nem lát szívesen vendégeket[RÉMA3].] És nem-sokára vendégek[TÉMA3] érkeznek.

5. Egzisztenciális mondatok a kazimi hantiban

A hanti egzisztenciális mondatok kifejezésére háromféle megoldás létezik, amelyek mindegyike gyakori. Az igei elem lehet létige, testtartást kifejező igékből kialakult kvázikopula, valamint használatos erre a célra birtoklást kifejező, azaz tárgyias ige is. Mindhárom igeről elmondható, hogy egyezik a mondat alanyával, ami több egyes számú alany esetén eredményezhet többes számú állítmányt (11):

- (11) *intām mŭŋ okrug-ew-n ŋiwəλ rajon*
 most 1PL körzet-1PL-LOC nyolc kerület
pa χot wŋn woš wɔλ-λ-ət.
 és hat nagy város van-PRS-3PL
 'Most a körzetünkben nyolc kerület és hat nagyváros van.'
 (Lazarev – Akszarina – Szengepov 1999: 156)

Az SOV szórendet követő északi hantiban a lokatív és az egzisztenciális mondatokat alapjában véve a szórend különbözteti meg: a lokatív mondatokban a mondat kezdetén a téma elem, az ige előtt pedig a lokalizátorként funkcionáló elem áll (Sipos 2020: 444) (12):

- (12) *χanti-mansijskoj avtonomnoj okrug mŭŋ mŭw-ew kŭtəp-n wɔλ (...)*
 Hanti-Manysi Autonóm Körzet 1PL föld-1PL közép-LOC van.PRS.3SG
 'A Hanti-Manysi Autonóm Körzet országunk közepén van.'
 (Koskarjova – Szolovar 2004: 241)

Az egzisztenciális mondatban pedig a lokalizáló szerepű helyhatározó áll a mondat élén, és a Dolog / Alak foglalja el az igei elem előtti pozíciót. Ez jól magyarázható a hanti mondat információszerkezeti jellemzőivel: az új és hangsúlyos mondatrészek az ige előtti pozíciót foglalják el (Nikolaeva 1999: 58–61) (13):

- (13) *školaj-ew-n λe-ti pa kino wantλtə-ti*
 iskola-1PL-LOC eszik-PTCP.PRS és film mutat-PTCP.PRS
χot jŋt-ət wɔλ-λ-ət.
 ház íz-PL van-PRS-3PL
 'Az iskolánkban van ebédlő és moziterem.' (Szengepov – Nyomiszova 1989: 108)

A mondatok az esetek többségében igevégű szórendet mutatnak. Néhány olyan példa akadt csupán – jelen és múlt időben egyaránt –, amelyekben az Alakot kifejező főnévi szerkezet az ige mögé került. Ilyenek a korpuszban nagyon ritkának számító, lokalizátort nem tartalmazó, valódi egzisztenciális mondatok, az egyik jelen időben (14), a másik múltban (15):

- (14) *wɔl-λ-ət* *ne-jak-ət*, *χɔ-jak-ət*, *pǎsti-jak-ət*, *kǎrəs-jak-ət*.
 van-PRS-3PL nő-tánc-PL férfi-tánc-PL gyors-tánc-PL magas-tánc-PL
 'Vannak női táncok, férfi táncok, gyors táncok és magas táncok.'
 (medveünnepről) (Rédei 1968: 40)¹³
- (15) *wɔs-ət* *jiŋk-wɔrt-ət* *pa* *wɔnt-λɔŋχ-ət*.
 van.PST-PL víz-fejedelem-PL és erdő-bálvány-PL
 'Voltak vízfejedelmek és erdei bálványok.' (Rédei 1968: 34)¹⁴

Meg kell jegyezni, hogy ahhoz kevés példa áll rendelkezésre, hogy a mondatfajta és a szórend közötti összefüggést vizsgálni lehessen. Lokalizáló egzisztenciális mondatra is van néhány olyan példa, amely ige mögötti alanyt tartalmaz (16), tehát vélhetőleg nem csupán a valódi egzisztenciálisok között jelentkezik ez a szórend. Másrészt ugyan a fenti két példa olyan forrásból származik, amelyekben számottevő orosz hatás figyelhető meg,¹⁵ de más művekben, tankönyvekben is akad egy-egy ilyen mondat (17):

- (16) *kasəm jɔχan χɔśa katra wɔs-ət šepan-joχ*.
 Kazim folyó -nÁl régen van.PST-3PL sámán-nép
 'A Kazim folyónál régen voltak sámánok.' (Rédei 1968: 32)¹⁶
- (17) *műŋ wɔnt-əŋ műw-ew-n wɔl-λ-ət aj wɔnt-ije-t*
 1PL erdő-ADJ föld-1PL-LOC van-PRS-3PL kis erdő-DIM-PL

pa wɔn wɔn-šiwe-t
 és nagy erdő-AUG-PL
 'Erdős földünkön vannak kicsiny erdők és nagy erdőségek.'
 (Szengepov – Nyomiszova 1989: 18)¹⁷

5.1. A kazimi hanti egzisztenciális mondatok igei része

5.1.1. A létige

A kazimi hantiban leggyakrabban a létige (*wɔl-*) jelenik meg az egzisztenciális mondatok ige részeként. Ennek az igének több jelentése van: egyrészt általánosan 'van', másrészt 'él', amely csak [+élő] alannyal használatos. Az *l*-tővű létige mellett – amely jövő idő kifejezésére is használatos – a han-

¹³ A mondat nem indít szöveget, bekezdést vagy témát.

¹⁴ Bekezdést indító mondat, lásd alább.

¹⁵ Vö. az 1. táblázatban az orosz nyelvre jellemző szórendi mintákkal.

¹⁶ Szövegkezdő mondat, lásd alább.

¹⁷ Nagyon rövid szövegről van szó, de ez a példa is első mondat.

tiban van egy másik hasonló jelentésű, *s*-tövű ige, amely a kazimiban a múlt idejű alakokban jelentkezik (Steinitz 1966–1988: 1567, 1630) (18–20):

- (18) *tām jis-n ar piś wɔλ*
 ez kor-LOC sok csoda van.PRS.3SG
 'A mai világban sok csodás dolog van.' (Szengepov – Nyomiszova 1989: 147)
- (19) *jetn jām koncert wɔλ*
 este jó koncert van.PRS.3SG
 'Este lesz egy jó koncert.' (Hvataj-Muha – Akszarina – Obatyina 1973: 107)
- (20) *kišik woš-n jeməŋχātλ wɔs.*
 Kisik város-LOC ünnep van.PST.3SG
 'Kisik városában ünnep volt.' (Hanti Jasang 3482)

Az *s*-tövű létige Honti szerint történetileg kopula volt (Honti 1984: 97). A létige (pontosabban mindkét *tő*) megjelenik kopula funkcióban a nominális állítmányú mondatok összes fajtájában. 'Létezik' jelentésű ige az északi hantiban nincs; a szótárak az orosz *существовать* 'létezik' ige hanti megfelelőjeként a tárgyalt *wɔλ*-igét adják meg.

5.1.2. Testtartást kifejező igék

A világ nyelveiben a testtartást kifejező (illetve különféle más, térbeli elhelyezkedést jelentő igékből létrejövő kvázikopulák (azaz kopulaszerűen viselkedő, de az eredeti ige jelentésüket bizonyos mértékig megőrző elemek) a lokatív és az egzisztenciális mondatokban meglehetősen gyakoriak (Heine – Kuteva 2004: 325, Newman 2002, Ameka – Levinson 2007). Annak ellenére, hogy a három fontos testtartást illetően elméletileg univerzális tapasztalatokról van szó, a világ nyelvei távolról sem egyformán élnek ezekkel az igékkel.

A hantiban is alakultak ki ilyen kvázikopulák. A velük alkotott egzisztenciális mondatok sem morfológiai, sem szintaktikai szempontból nem különböznek azoktól, amelyek eredeti 'ül', 'áll' jelentésükben alkalmazzák az igéket. A mondat egzisztenciális jelentése az Alakot kifejező szó szemantikájával kapcsolatos: önálló cselekvésre nem képes tárgyról van szó. Az északi hanti nyelv színjai dialektusában a lokatív mondatokban különösen az 'ül' jelentésű igéből kialakult kvázikopula fordult elő sűrűn (Sipos 2018), és ez az adatok alapján igaznak tűnik a kazimi nyelvjárásra is. Ez a kvázikopula különösen az alábbi relációkban tipikus: földrajzilag megadott helyen (folyóparton, Ob partján stb.) – ház, falu, város; városban, faluban – ház; belső térben – bútor, vaskályha; tárolóhely – doboz (21–23). Az 'áll' ige előfordulása sok-

kal ritkább, és lehet orosz hatás következménye is (24). A vizsgált szövegekben 'fekszik' jelentésű kvázikopula nem fordult elő.

- (21) *jōxan pa pelək-n aj kqrt-ije oməs-λ.*
 folyó másik oldal-LOC kicsi falu-DIM ül-PRS.3SG
 'A folyó másik oldalán kis falucska van/terül el.' (Obatyina – Prokina 1995: 52)
- (22) *kqrt kŭtləp-n kăras̄ qot oməs-λ.*
 falu közép-LOC magas ház ül-PRS.3SG
 'A falu közepén magas ház áll/van.' (Szengepov – Nyomiszova 1989: 44)
- (23) *magazin-ən konserva qōšap-ət oməs-λ-ət.*
 bolt-LOC konzerv doboz-PL ül-PRS-3PL
 'A boltban konzervdobozok állnak/sorakoznak.' (Russzkaja 1961: 124)
- (24) *woš qare-w-n kontora jelpijn pamjatnik λol'.*
 város tér-1PL-LOC bank előtt emlékmű áll.PRS.3SG
 'A város terén, a bank előtt emlékmű áll.' (Obatyina – Prokina 1995: 65)

5.1.3. Birtoklásige

A hantiban, sok más uráli nyelvtől eltérően van birtoklásige (*tăj-*). Az északi hantiban az egzisztenciális állítás egyik kifejezési formája a birtoklást kifejező igével alkotott mondat is. Ez a világ számos nyelvében előfordul, és megvalósulása többféle lehet (McNally 2016: 220, Creissels 2014: 29, Freeze 1992: 576). A kazimi dialektusban az ilyen, a *tăj-* igével megformált egzisztenciális mondatokat szintaktikailag vagy morfológiailag semmi nem különbözteti meg a tényleges birtoklásmondatoktól. Szemantikailag a kettő közötti választóvonal a mondat alanyának [+élő] vagy [-élő] jegye. A példák alapján a *tăj-*igés egzisztenciális megformálás akkor használatos, ha a lokatív elem / Hátter / Hely (mondattanilag az alany) térben magában foglalja a (mondat tárgyaként megjelenő) Alak / Dolog elemet, pl. folyók – hal; város – park; iskola – helyiségek; ház fala – konnektor; könyv – kép; vagy pedig rész–egész viszony van a két elem között, pl. halgazdaság – állattartó telep; együttes – tagok. A legjellegzetesebb használatokat mutatja be (25–28):

- (25) *woš-ew wŭsti wqnt-əp park-ət tăj-λ.*
 város-1PL zöld erdő-ADJ park-PL birtokol-PRS.3SG
 'Városunkban zöld erdős/erdejű parkok vannak.' (Nyomiszova 1988: 52)
- (26) *ši jōxan-ət ar qŭl tăj-s-ət.*
 az folyó-PL sok hal birtokol-PST-3PL
 'Azokban a folyókban sok hal volt.' (Rédei 1968: 32)

- (27) *kašəŋ* *χot* *radʼio* *pa* *televizor* *tāj-λ.*
minden ház rádió és tévé birtokol-PRS.3SG
'Minden házban van rádió és tévé.' (Lazarev – Akszarina – Szengepov 1999: 158)
- (28) *top* *tām* *kūtn* *ansambl-ew* *aratteλn* *jan* *χānnexo* *tāj-λ.*
csak ez közben együttes-1PL összesen tíz ember birtokol-PRS.3SG
'Csak eközben az együttesünk összesen tíz főből áll.' (Hanti Jasang 3456)

5.2. A *van*-ige jelenléte, illetve elhagyása

A *van*-ige elhagyhatósága, illetve kötelezősége feltételeinek vizsgálata elszigetelt, kontextusból kiemelt mondatokon nem vezetett eredményre. Számos miniszöveg, azaz tankönyvi olvasmány elemzése ezzel szemben arra mutat, hogy a szöveg információs viszonyai ezt magyarázni tudják.

A tankönyvi olvasmányok jó része nem volt alkalmas ilyen vizsgálatra, esetenként ugyanis nem is szövegről, legfeljebb mondathalmazról van szó.¹⁸ Akadt azonban jó néhány olvasmány, amelyben vizsgálni lehetett az információs tagolást.

5.2.1. Szövegkezdő mondatok

A korpusz csak néhány olyan példával szolgált, ahol valódi egzisztenciális mondat van témaindító szerepben, lásd fent a (14) és (15) példákat. Az alábbi mondat bekezdésindító szerepben áll, és a korábban tárgyalt, ige mögötti alanyt tartalmazó szerkezete van (29):

- (29) *wəλ* *šiməs* *mońšəpti.*
van.PRS.3SG ilyen találós.kérdés
'Van ilyen találós kérdés.' (Szengepov – Nyomiszova 1989: 148)

A többi szövegindító mondatban, amelyek a lokalizáló egzisztenciálisok csoportjába tartoznak – szintén szerepel a létige (30–32):

- 30) *mūŋ* *školaj-ew-n* *biblioteka* *wəλ.*
1PL iskola-1PL-LOC könyvtár van.PRS.3SG
'A mi iskolánkban van könyvtár.' (Hvataj-Muha – Obatyin – Akszarina 1958: 91, a cím nélküli szöveg első mondata)

¹⁸ Például az írástanítás kezdeti szakaszaiban, illetve amikor a Szovjetunió vagy Moszkva pozitív tulajdonságait inkább listaként és nem szöveggént számlálja elő az olvasmány (pl. Hvataj-Muha – Obatyin – Akszarina 1958: 155).

- (31) *mũŋ školaj-ew-n wĩli lawəł-ti řir-a*
 1PL iskola-1PL-LOC rénszarvas őriz-PTCP.PRS mód-LAT
wənlətə-ti kružok wəł.
 tanít-PTCP.PRS szakkör van.PRS.3SG
 'Az iskolánkban van réntartó szakkör.' (Obatyina – Prokina 1995: 51,
 a cím nélküli szöveg első mondata)
- (32) *okrug-ew-n řāł et-ti pelək-n laŋki pos*
 körzet-1PL-LOC nap kel-PTCP.PRS oldal-LOC L. P.
woř-n wanłəpse-t leřat-ti tāři wəł.
 város-LOC kiállítás-PL készít-PTCP.PRS hely van.PRS.3SG
 'Körzetünk keleti részén, Langepasz városában van egy kiállítóhely.'
 (Hanti Jasang 3482)

5.2.2. Bekezdést indító egzisztenciális mondatok

Ugyanez figyelhető meg, ha egy bekezdés első mondata indít a szövegen belül új témát. Az első példában a sok bekezdés ellenére két fő témája van a szövegnek: a város általános jellemzése, valamint az iskola általában és a mesélő iskolája. Az első részhez tartozó (33c) mondatban nincs létige, az új témát indító (e) mondatban viszont van (33):

- (33) Kontextus: (a) Városban (cím). (b) Nyáron a bátyám elvitt a városba. | (c) A városban sok nagy és magas ház van. | (d) A városi emberek villamoson, trolibuszon, autóbuszon és sokféle új autón járnak. | (e) A városban van sok iskola. (f) Ezekben az iskolákban ezer gyerek tanul. | (...) ¹⁹ (Moldanova – Nyomiszoza 1995: 18)

- (33c) *woř-n ar wən pa kārəs řot.*
 város-LOC sok nagy és magas ház
 'A városban sok nagy és magas ház van.'

- (33e) *woř-n ar řkola wəł*
 város-LOC sok iskola van.PRS.3SG
 'A városban sok iskola van / van sok iskola.'

Egy másik, a „Körzetünk” című olvasmányban a földrajzi leírás, a házépítés méltatása és a természeti kincsek ismertetése után egy újabb bekezdésben

¹⁹ Az olvasmány utolsó bekezdése a szép, nagy és új iskolára tér rá, ahová a mesélő ösztől jární fog.

a közigazgatási ismeretek következnek. A bekezdést indító mondat tehát új altémát vezet be, ennek megfelelően tartalmaz létigét (34):

- (34) *intam müŋ okrug-ew-n níwəł rajon pa χot wəŋ woš wəł-λ-ət.*
 most 1PL körzet-1PL-LOC nyolc kerület és hat nagy város van-PRS-3PL
 'Körzetünkben most nyolc kerület és hat nagyváros van.'
 (Lazarev – Akszarina – Szengepov 1999: 156)

5.2.3. Nem szövegkezdő helyzetben

Az alább következő példák közös jellemzője, hogy az egzisztenciális mondat nem szövegkezdő pozícióban van. A beszélő az egzisztenciális mondatnál nem kezd új témába, altémába vagy résztémába. Azok az egzisztenciális mondatok, amelyek már bevezetett témát, egy már megkezdett leírást folytatnak, jellemzően létige nélküliek.

Az egyszerű, lineáris témafejlődés majdnem tiszta esetét lehet megfigyelni az alábbi, egy szoba berendezését bemutató nyelvkönyvi szövegrészben.²⁰ Az egymást követő bútorok és más részletek mindig az előző mondatban bemutatott tárgyat (ismert elemként, témaként) alkalmazva viszonyítási pontként vannak említve. A létigés mondatok egyikében sincs kitett igei elem (35):

- (35) (Koskarjova – Szolovar 2004: 179)

- (35a) *ma χot-em-a λəŋ-λ-ən pa λəŋ-ti ow*
 1SG ház-1SG-LAT belép-PRS-2SG és belép-PTCP.PRS ajtó

χonəŋən pŭwa pelək-n d'ivan oməs-λ.
 mellett bal oldal-LOC ágy ül-PRS.3SG

'Belépsz a szobámba, és a bejárati ajtó mellett bal oldalon van egy dívány.'

- (35b) *d'ivan χonəŋən – tumbočka, ši oxtijn – lampa.*
 dívány mellett éjjeliszekrény az tetején lámpa
 'A dívány mellett éjjeliszekrény, a tetején lámpa (van).'

- (35c) *jəm pelək sa əškap oməs-λ.*
 jobb oldal -On szekrény ül-PRS.3SG
 'A jobb oldalon szekrény van/áll.'

²⁰ Ebben az olvasmányban az is jól látszik, hogy az efféle deskriptív szövegek egyaránt élnek a fentebb felsorolt igei elemekkel: a létigével, a testtartást kifejező igékkel: (a), (c), (g); valamint a birtoklásigével (d). A hét egzisztenciális mondatból mindössze három létigés: (b) (e) (f).

- (35d) *ma* *χot* *jit-em* *kāt* *is̄ni* *tāj-λ.*
 én ház íz-1SG két ablak birtokol-PRS.3SG
 'A szobámnak két ablaka van.'
- (35e) *i* *is̄ne-λ* *ow* *šōmaja*, *kimət* *is̄ne-λ* *d'iwan* *pūηλλən.*
 egy ablak-3SG ajtó szemben második ablak-3SG dívány mellett
 'Az egyik ablak az ajtóval (szemben van), a másik ablak a dívány mellett.'
- (35f) *is̄ne-ηən* *kātən-kūtən* *sūη* *χōša* *t'elevizor.*
 ablak-DU kettő-között sarok -nÁl televízió
 'A két ablak között a sarokban tévé (van).'
- (35g) *t'elevizor* *pa* *aškəp* *kātən-kūtən* *kartina* *λoj-λ.*
 televízió és szekrény kettő-között kép függ-PRS.3SG
 'A tévé és a szekrény között egy kép függ.'

A szöveg a lineáris témavezetés elve mentén épül fel. Az (a) mondatban bevezetett dívány a (b) mondatban topikként szerepel. A (d) mondat ugyanígy bevezeti az ablakokat, az (e) és (f) mondatok ezeket mint lokatív elemeket használja – e három mondatban nem szerepel kopula.

Hasonló reláció van a következő olvasmány első két mondata között; a másodikban a témaként a már bevezetett Moszkva jelenik meg, a réma pedig a sok utca (36):

- (36) *moskvaj-n* *ar* *ulitsa.*
 Moszkva-LOC sok utca.
 'Moszkvában sok utca van./ Moszkvában van sok utca.'
 (Hvataj-Muha – Obatyin – Akszarina 1958: 104,
 előzmény: 'Legnagyobb városunk Moszkva.')

A lineáris és a végigfutó témafejlődés figyelhető meg az alábbi rövid szövegben (37). A (37d) mondat a (37c)-ben bevezetett postát már témaként szerepelteti, a létige nem jelenik meg benne:

- (37) Előzmény: (a) Posta (cím). (b) Vologya levelet írt a barátjának. (c) Elment a postára. (Hvataj-Muha – Obatyin – Akszarina 1958: 102)
- (37d) *počta* *χot* *pitər* *oχtijn* *karti* *χōšap.*
 posta ház fal -On vas doboz
 'A posta falán vasláda (van).'

A következő szövegben (38) a mondatok mindegyike az erdőhöz kapcsolódik (fejlődés levezetett témával), a (38f) mondat szintén nem tartalmaz létigét:

(38) Előzmény: (a) Nyáron az erdőben (cím). (b) Nagyon jó nyáridőben az erdőben. (c) Nagyon jó, amikor az erdőben nincs szél, csak a levelek susognak halkán. (d) A nagyon meleg nyárban (is) hűvös van az erdőben. (e) A napsugár nem tűz át a leveleken. (f) Az erdei tisztásokon sok szép virág van: itt fehér, ott vörös, és amott kék virágok. (...) (Rédei 1968: 100)

(38f) *wənt* *χāre-t-ən* *ar* *χōraməŋ* *λipt-ət*: (...)
erdő tisztás-PL-LOC sok díszes levél-PL
'Az erdei tisztásokon sok szép virág van: (...).'

A következő, egy állattenyésztő telepről szóló olvasmányrészletben (39) a bevezető mondat után először a kis rókaházakról van leírás, ezután pedig a nagy épületről, ahol a raktár és az üzem áll. A vizsgált egzisztenciális mondat a második altéma második mondata (39g), amelyet az előző (39f) mondat vezet be. Mivel megkezdett altémáról van szó, az igei elem elmarad:

(39) (a) Állattenyésztő telep (cím) (b) A halfeldolgozó üzemünknek van egy állattenyésztő telepe. (c) A telep házacskái a falunktól egy kilométer távolságra állnak. (d) Itt kb. ezer fekete rókát tartanak. (e) A rókaházak vashálóval vannak körbefogva. (f) A telepnek van egy nagy épülete.²¹ (g) Ott takarmányraktár és takarmánykészítő üzem van. (Lazarev – Akszarina – Szungepov 1999: 98)

(39g) *šāta* *woj* *letōt* *tāj-ti* *χot* *pa* *letōt* *wer-ti* *χot*.
ott állat eledel tart-PTCP.PRS ház és eledel készít-PTCP.PRS ház
'Ott takarmányraktár és takarmánygyártó üzem van.'
(folyt.: 'A rókákat hússal, hallal, zöltséggel, sokféle boggyóval etetik.)

Kitérő: ezt a szövegrészt is érdemes összevetni egy hasonlóval.²² A negyven évvel korábbi olvasókönyvből származó leírás a takarmánygyártót nem a telep már bevezetett nagy épületének specifikálásaként említi, hanem bekezdést indít a mondat. Témaváltás történik, így a mondat tartalmaz létigét (40):

²¹ Ez a mondat a *tāj*- birtoklásigét tartalmazza.

²² A hasonlóság nem meglepő: ugyanarról a témáról szóló olvasmányokat gyakran találhatunk a hanti tankönyvekben is. A Szovjetunió népei számára annak idején az iskolakönyveket orosz mintaszövegek alapján készítették, és a tankönyvek anyagai sok esetben öröklődtek a következő tankönyvgenerációkra, akár ugyanannak a szerzőnek a kezén, akár szabadon felhasználva az elődök szövegeit.

- (40) Előzmény: (a) Állattartó telep (cím) (b) A mi kolhozunknak van állattenyésztő telepe. (c) Ott fekete róká,, nyusztok vannak. (d) Vashálós házakban laknak. | (e) A telep mellett van takarmánygyár. (Hvataj-Muha – Akszarin – Obatyina 1958: 136)

(40f) *ferma* *χoši* *letōt* *wer-ti* *χot* *wɔλ.*
 telep -nÁl élelem készít-PTCP.PRS ház van.PRS.3SG
 'A telep mellett van egy takarmánygyár.'

Végül álljon egy példa arra is, hogy nem csupán konkrét lokalizálás esetén figyelhető meg a kopula elmaradása (41):

- (41) Előzmény: A mese a nép emlékezete. (b) A gyerekek nagyon szeretik a mesét. (c) Van abban nevetés és rémség, bölcs beszéd és az emberek élete, öröm és bánat. (Obatyina – Prokina 1995: 5)

(41c) *tāta* *háχ* *pa* *pálltap,* *ɔmās* *pōtər* *pa* *mir* *wɔλəpsa,*
 itt nevetés és félelem okos beszéd és nép élet
ōj *pa* *šɔk.*
 öröm és bánat
 'Van abban nevetés és félelem, bölcs beszéd és a nép élete, öröm és bánat.'

5.2.4. Magyarázati lehetőségek a fentiekől eltérő esetekre

5.2.4.1. A cím

A címnek sokféle funkciója van: lehet tartalmi és hangulati jelölő, lehet úgynevezett címkeszerepe és reklámszerepe, de a legfontosabb a témamegjelölő funkció; a szövegről a leglényegesebb információt közli: a szöveg tárgyát. Noha vannak eltérő nézetek is, a szövegtannal foglalkozók többsége úgy látja, hogy a szöveg globális kohéziójához hozzátartozik a cím is (Szikszainé Nagy 1999: 173–174).

5.2.4.1.1. A cím nem témabevezető

Az olvasmányokat a tankönyvírók esetlegesen látják el címmel. Ha a szövegnek van címe, a rákövetkező mondat megformálása ezt figyelmen kívül is hagyhatja (5.2.4.1.1), de tekintetbe is veheti (5.2.4.1.2). A következő példákban a szöveg a cím témabevezető képességét nem használja ki, azaz a szövegkezdő egzisztenciális mondat tartalmaz létigét (42) (43):

- (42) *kolχoz-n* 'A kolhozban' (cím)
kolχoz-ew-n *mis* *pa* *λow* *χot* *wɔλ.*
 kolhoz-1PL-LOC tehén és ló istálló van.PRS.3SG
 'A kolhozunkban van tehén- és lóistálló'.
 (Hvataj-Muha – Obatyin – Akszarina 1958: 84)

- (43)
- fabrika*
- 'Gyár' (cím)

fabrikaj-n ar mašina wɔλ.
gyár-LOC sok gép van.PRS.3SG
'Egy gyárban sok gép van. / A gyárakban sok gép van.'
(Hvataj-Muha – Obatyin – Akszarina 1958: 108)

5.2.4.1.2. A cím mint témabevezető

Az olvasmányhoz tartozó cím azonban be is vezetheti az első mondatban szereplő fogalmakat, tárgyakat vagy egyedeket (44) (45):

- (44)
- műj klass-ew*
- 'A mi osztályunk' (cím)

műj klass-ew-n 20 n̄awrem.
1PL osztály-1PL-LOC húsz gyerek.
'A mi osztályunkban húsz gyerek van.' (Szolovar 2013: 27)

- (45)
- tal-n kɔrt-ən*
- 'Télen a faluban' (cím)

tal-n kɔrt-ən ar wer.
tél-LOC falu-LOC sok dolog
'Télen a faluban sok munka van.' (Lazarev – Akszarina – Szengepov 1999: 16)

Ennek a magyarázatnak – hogy tudniillik a címmel lehet is élni mint topikbevezetővel és nem is – a valószínűségét növeli, hogy két, teljesen egyforma kontextusú – címmel ellátott, családról szóló szöveg tételmondataként álló – egzisztenciális mondat az egyik esetben tartalmaz igei elemet (46), a másikban viszont nem (47):

- (46)
- ma šemja-jem*
- 'Az én családom' (cím)

ma šemja-jem-n wet χōjat wɔλ: ...
1SG család-1SG-LOC öt személy van.PRS.3SG
'Az én családom öt főből áll: ...' (Danilo 2011: 39)

- (47)
- műj šemja-jew*
- 'A mi családunk' (cím)

műj šemja-jew-n n̄āl χōjat: aše-m, anke-m,
1PL család-1PL-LOC négy személy apa-1SG anya-1SG
apše-m pa ma.
öcs-1SG és 1SG
'A mi családunk négy főből áll: apám, anyám, az öcsém és én.'
(Lazarev – Akszarina – Szengepov 1999: 16)

5.2.4.2. Elérhetőség

Vannak olyan egzisztenciális mondatok, amelyek a szöveg belsejében állnak, és az elvárásokkal szemben léteigét tartalmazzák. Ezek a példák szemantikájuk alapján besorolhatók az egzisztenciális mondatoknak abba a csoportjába, amelyek azt fejezik ki, hogy valami hasznára van az olvasónak/hallgatónak, illetve a kommunikáció résztvevőinek. Az Alak elem rendszerint világosan meghatározható funkcióval rendelkezik.

A kontextus az alábbi példákban hasonló: a szövegek azt sorolják, hogy mi minden van – áll rendelkezésre a település lakói számára. Az elsőben a százéves jubileumra megszerpített Berjozov leírása található: van új tanácsháza, áruház, étterem, négy iskola, halfeldolgozó kombinát,²³ és ezeket követi az idézett mondat (48) – és hasonlóan a (49) (50) példákban:

(48) *aerodrom* *wɔλ*, *još* *woj* *tāj-ti* *sovχoz*
repülőtér van.PRS.3SG kéz állat tart-PTCP.PRS szovhoz

pa *jānas* *õt-õt* *wɔλ-λ-õt*
és új dolog-PL van-PRS-3PL

'Van repülőtér, állattenyésztő szovhoz, és vannak új létesítmények.'
(Lazarev – Akszarina – Szungepov 1999: 157)

(49) Szöveggörnyezet: (a) Az én családom (cím) (b) A mi Juhlimov nevű családuknak öt tagja van: anyám, apám, én és két nővérem. (c) A Beloarszkiji Kerület Polnovat nevű falujában élünk. (d) A mi kis falunkban van óvoda és iskola, és építenek templomot. (Danilo 2011: 39)

(49d) *műŋ* *aj* *kort-ew-n* *nawrem* *sad'ik*, *aškola* (...) *wɔλ*,
1PL kis falu-1PL-LOC gyerek óvoda iskola van.PRS.3SG
'A mi kis falunkban van óvoda és iskola, (...).'

(50) Szöveggörnyezet: (a) A régi időkben Ugutban hat házacskva volt csak. (b) Köröskörül erdő. (c) Manapság Ugutból nagy falu lett. (d) Ezek a helyek folyamatosan fejlődnek és szépsülnek. | (e) A falusiak számára van egy nagy könyvtár. (f) Kultúrház, postahivatal, óvoda és kórház épült. (g) Ugut faluban van rádió, tévé és elektromosság is van. (h) Telefon szintén van. (i) Így telefonon lehet beszélni Szurgut, Hanti-Manszijszk és Tyumeny városokkal. (Moldanova – Nyomiszova 1995: 31)

(50e) *kortəŋ* *joχ* *pāta* *wɔn* *bibliot'eka* *χot* *wɔλ*.
falusi emberek számára nagy könyvtár ház van.PRS.3SG
'A falusiak számára van egy nagy könyvtár.'

²³ Ezek nem a tárgyalt egzisztenciális szerkezetekkel vannak kifejezve.

(50g) *ugut kɔrt-ən rad'io, t'elevizor, električestvo pa wɔλ.*
 U. falu-LOC rádió tévé áram is van.PRS.3SG.
 'Ugut faluban rádió, tévé és elektromosság is van.'

(50h) *karti keλ pa wɔλ.*
 vas kötél is van.PRS.3SG
 'Telefon szintén van.'

Az újságnyelvben jellemzően a fentiekhez hasonló, értékelő-felsoroló jellegű egzisztenciális mondatok vannak (51–53):

(51) *tükjakəŋ kɔrt-ən pülhítsa, küləp pa tüt χürət-ti χot wɔλ.*
 Tugijani falu-LOC kórház klub és tűz elolt-PTCP.PRS ház van.PRS.3SG
 'Tugijaniban van kórház, klub és tűzoltóállomás.' (Hanti Jasang 3461)

(52) (Előzmény: Az új házban van egy szabad szoba, ott könnyebb lesz dolgozni az állatbőrökkel, ... Hanti Jasang 3384)

šata pōχ-ət wɔnλtə-ti tǎχi wɔλ.
 ott fiú-PL tanít-PTCP.PRS hely van.PRS.3SG
 '... ott van hely tanítani a fiúkat (lit.: van fiúkat tanító hely).'

(53) (Előzmény: Aztán itt gyógyszertárat és oltóállomást is létesítettek, ... Hanti Jasang 3384)

šit tōχəλpi fiziokabiŋet, aj pōšχ-ət tǎj-ti
 az túlmenően fizioterápiás.szoba kis gyermek-PL birtokol-PTCP.PRS

neŋ-ət-a őntas wer-ti tǎχi pa peŋk-ət
 nő-PL-LAT tanács csinál-PTCP.PRS hely és fog-PL

lekšit-ti χot-ət wɔλ-λ-ət.
 gyógyít-PTCP.PRS szoba-PL van-PRS-3PL
 '...ezenkívül van fizioterápia, kisgyermekes tanácsadóhely és fogorvosi rendelő.'

6. Összefoglalás

A hanti egzisztenciális mondatnak morfológiai és lexikális szempontból nincs speciális formája. Három alapvető kifejezési fajtája a következő: az igei elem szerepét vagy (a) létige, vagy (b) birtoklásige, vagy (c) testtartást kifejező ige töltheti be. Az utóbbiak (c) között kiemelkedő szerepet tölt be az 'ül' jelentésű ige. Szórendi szempontból a (b) és (c) altípus nem különbözik lényegileg a vonatkozó igékkel alkotott nem egzisztenciális jelentésű hanti mondatról, a különbség abból fakad, hogy az egzisztenciális mondatok ese-

tében az Alak [–élő] jegyű főnévi kifejezés. Az egzisztenciális mondatok létigét tartalmazó fajtája az Alak és a Háttér elemek sorrendjében különbözik az ugyanazon elemekből alkotott lokatív mondatoktól.

A létigével alkotott hanti egzisztenciális mondatokban gyakran találunk zéró létigét. Az elhagyás szabályait a miniszövegeken vizsgálva az alábbiakra lehet következtetni. A létige szerepléséről vagy elhagyásáról a szöveg pragmatikai viszonyai döntenek. A témabevezető szerepű egzisztenciális mondatokban jellemzően szerepel a létige, és ez érvényes mind a szövegkezdő, mind pedig a bekezdést indító egzisztenciálisokra. Amikor szövegindító egzisztenciálisokban esetenként elmarad a létige, az vélhetőleg azzal magyarázható, hogy a cím már betöltötte a témabevezetés szerepét. Ami a szöveg belsejében előforduló egzisztenciális mondatokat illeti, ezekből akkor hiányzik a létige, amikor egy korábban már bevezetett témát egészít ki új közlendővel vagy információval. Különösen jól megfigyelhető ez a lineárisan végigfutó szövegépítés esetében. A szövegközi, létigét tartalmazó egzisztenciálisok nagy része magyarázható az elérhetőség, hasznosság, rendelkezésre állás jelzésével mint pragmatikai funkcióval. Röviden összefoglalva: az úgynevezett valódi egzisztenciális mondatokban szerepel a létige, a lokalizáló egzisztenciálisokban pedig rendszerint zéró létige található.

Rövidítésjegyzék

1	első személy	INSTR	eszközhatározós eset
2	második személy	LAT	latívusz
3	harmadik személy	LOC	lokatívusz
ADJ	melléknévképző	PL	többes szám
AUG	nagyító képző	PREP	előjárós eset
DEM	demonstratívum	PRS	jelen idő
DIM	kicsinyítő képző	PST	múlt idő
DU	kettes szám	PTCP	participium
INF	főnévi igenév	SG	egyes szám

Irodalom

- Ameka F. K. – Levinson S. C. 2007: Introduction – The typology and semantics of locative predicates: posturals, positionals and other beasts. *Linguistics* (Special Issue: The typology and semantics of predicates: posturals, positionals and other beasts) 45/5–6: 847–872.
- Borscsev, V. B. – Parti, V. H. 1998: В. Б. Борщев – В. Н. Парти, Бытийные предложения и отрицание в русском языке. In: Нариняни, В. А. (ред.), Семантика и коммуникативная структура. Диалог 98: компьютерная лингвистика и её применения. Казань.
- Creissels, Denis 2014: Existential predication in Typological Perspective. <http://www.deniscreissels.fr/public/Creissels-Exist.Pred.pdf>
- Daneš, František 1974: Functional Sentence Perspective and the Organization of the text. In: Daneš, František (ed), Papers on Functional Sentence Perspective. Academia, Praha. 106–128.
- Danilo, U. A. – Resetnyikova, R. G. – Vah, N. I. 2011: У. А. Данило – Р. Г. Решетникова – Н. И. Вах, Сохраним язык в семье. Принт-Класс, Ханты-Мансийск.
- Dobi Edit 2015: Konstringencia és tematikus progresszió. *Magyar Nyelvjárások* 53: 121–128.
- Freeze, Ray 1992: Existentials and other locatives. *Language* 68/3: 555–595.
- Gécseg Zsuzsanna 2019: Egzisztenciális predikáció és térbeli lokalizáció a magyarban. *Jelentés és Nyelvhasználat* 6/2: 37–55.
- Heine, Bernd – Kuteva, Tania 2004: *The World lexicon of Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Honti László 1984: *Chrestomathia Ostiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hvataj-Muha, K. F. – Akszarina, N. M. – Obatyina, G. A. 1973: К. Ф. Хватай-Муха – Н. М. Акрасина – Г. А. Обатина, Букварь. Просвещение, Ленинград.
- Hvataj-Muha, K. F. – Obatyin, A. M. – Akszarina, N. M. 1958: К. Ф. Хватай-Муха – А. М. Обатин – Н. М. Акрасина, Букварь. Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, Ленинградское отделение, Ленинград.
- Iatsko, Viatcheslav A. 2000: Possessive and Existential Sentences in Russian and in English. *Philologie im Netz* 14: 1–15.
- Koskarjova, N. B. – Szolovar, V. N. 2004: Н. В. Кошкарёва – В. Н. Соловар, Поговоркам по хантыйски. Сибирский хронограф, Новосибирск.
- Lambrecht, Knut 1994: *Information structure and sentence form*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lazarev, G. I. – Akszarina, N. M. – Szengepov, A. M. 1999: Г. И. Лазарев – Н. М. Аксарина – А. М. Сенгепов, Хантыйский язык. Просвещение, Санкт-Петербург.

- Lumsden, Michael 1988: Existential sentences: Their structure and meaning. Croom Helm, London.
- Lyons, John 1967: A note on possessive, existential and locative sentences. *Foundations of Language* 3/4: 390–396.
- McNally, Louise 2016: Existential sentences crosslinguistically: Variations in form and meaning. *Annual Review of Linguistics* 2/1: 211–231.
- Moldanova, Sz. P. – Nyomiszova, Je. A. 1995: С. П. Молданова – Е. А. Нёмисова, Хантыйский язык (4). Просвещение, Санкт-Петербург.
- Newman, John (ed.) 2002: *The Linguistics of Sitting, Standing and Lying*. John Benjamins, Amsterdam.
- Nikolaeva, Irina 1999: Ostyak. *Languages of the World. Materials* 305. Lincom Europa, München – New Castle.
- Nyomiszova, Je. A. 1988: Е. А. Нёмисова, Хантыйский язык. Просвещение, Ленинград.
- Obatyina, G. A. – Prokina, T. Ja. 1995: Г. А. Обатина – Т. Я. Прокина, Ханты ясыҥ 5. Просвещение, Санкт-Петербург.
- Padučeva, Elena V. 2008: Locative and existential meaning of Russian быть. *Russian Linguistics* 32/3: 147–158.
- Perepis 2010 = Всероссийская перепись населения 2010 года.
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepiš010/croc/perepis_itogi1612.htm
- Rédei, Károly 1968: Nord-ostjakische Texte (Kazym-Dialekt) mit Skizze der Grammatik. Vandenhoeck – Ruprecht, Göttingen.
- Russzkaja, Ju. N. 1961: Ю. Н. Русская, Самоучитель хантыйского языка. Учпедгиз, Ленинград.
- Szengerov, A. M. – Nyomiszova, Je. A. 1989: А. М. Сенгепов – Е. А. Нёмисова, Учебник и книга для чтения 3-го класса (казымский диалект). Просвещение, Санкт-Петербург.
- Sipos Mária 2018: „A padok előtt tanári asztal ül.” A hanti ’ül’ szóból létrejött kvázikopulárról. *Folia Uralica Debreceniensia* 25: 215–232.
- Sipos Mária 2020: A kazimi hanti lokatív mondatokról. In: Dékány Éva – Halm Tamás – Surányi Balázs (szerk.), *Újabb eredmények a grammatikaelmélet, nyelvtörténet és uralisztika köréből. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXXII*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 439–457.
- Steinitz, Wolfgang 1966–1988: *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Akademie Verlag, Berlin.
- Sziksainé Nagy Irma 1999: *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Weinert, Regina 2013: Presentational/existential structures in spoken versus written German: Es gibt and SEIN. *Journal of Germanic Linguistics*, 25/1: 37–79.

Existential sentences in the Kazym dialect of the Khanty language

The present paper describes the modes of expressing existential sentences in the Kazym dialect of the Khanty language (Uralic, agglutinative; spoken in Northwest Siberia). Furthermore, it aims to reveal the rules of applying the zero form in the subtype containing the BE-verb. To this end, I make an attempt to assign the presence and lack of the BE-verb to pragmatic and textual functions.

The corpus of the investigations consists of extracts from primers, newspapers, and other types of short texts, which allowed me to analyze the existential sentences within their context. The corpus covers the last six decades (from 1958 to 2018) of the language of schoolbooks and journalism.

From morphological and lexical points of view, the Kazym Khanty existential sentences do not have special forms. There are three ways of expressing existential meaning in this dialect: the role of the verbal element can be played by (a) the BE-verb, (b) the HAVE-verb, as well as (c) copulas grammaticalized from posture verbs, of which the verb *oməs-* 'sit' is highly significant.

From syntactic point of view, the (b) and (c) subtypes do not considerably differ from the non-existential sentences containing the very same verbs. The difference lies in that, in the case of existential sentences, the Figure is expressed with a [–animate] noun phrase.

The existential sentences containing the BE-verb and the corresponding locative sentences built up of the same elements differ only in the order of Figure and Background.

We can often find a zero BE-verb in the Kazym Khanty existential sentences. The presence and lack of the BE-verb seem to be defined by the pragmatic relations within the text. Topic-initiating existentials typically have a BE-verb, both in text initial and paragraph initial positions. However, text-initial existentials may occasionally have zero form BE-verbs, which can be explained with the title's Topic-initiating function.

In text-internal existential sentences, where the sentence adds new information to a Topic that has already been introduced, the BE-verb normally has a zero form. In terms of textology, this can be observed in the case of linear text progression.

However, there are also text-internal existential sentences containing a BE-verb. The majority of them can be explained by the pragmatic function of

marking the availability or usefulness of the entity that is presented in the sentence.

In short, all the above observations point towards the conclusion that in the Kazym Khanty dialect, the BE-verb is obligatory in real existentials, while in localizing existential sentences, it is the zero form of the BE-verb that can be considered typical.

Keywords: Kazym Khanty, existential sentence, zero form BE-verb, linear text progression, pragmatic function

MÁRIA SIPOS